

Children's Questions Through Their Mother's Answers in Early Childhood Term

Kevser TOZDUMAN YARALI¹ & Cemile KARA EREN²

Keywords

Children's questions,
Preschool term,
5W1H questions.

Abstract

The aim of the study is to examine the 'five Ws and one H' questions asked by the children aged four to six years and their mothers' responses to these questions. This study was designed in a qualitative model, using basic qualitative research design. There were two stages in the study; the first stage formed the basis for the second stage. At this stage, the most frequently asked questions of 4-6-year-old children were determined. The data obtained from this analysis were used to determine mother's answering their children's questions in the second step. The study group is consisted of 42 mothers at the first stage and 12 mothers at the second stage. Questionnaire was used at the first stage; semi-structured interview form was used at the second stage. The content and descriptive analysis was used for data analysis. As a result of the analysis, the children's questions were grouped under two main themes: philosophical and knowledge-based questions. While the philosophical-based questions covered only one category of Why/How Questions, the knowledge-based questions included seven categories as nature, physiological development, concepts, environment/daily labor, technology, religion and animals. The ways of answering the questions of the children by the mothers were evaluated under nine categories. Through this study findings, no matter what educational level and field they have, it is recommended that all mothers can be trained on issues such as communication with children, children's questions and children's developmental characteristics.

Article History

Received
14 Feb, 2020
Accepted
30 Mar, 2020

Okul Öncesi Dönemde Annelerin Yanıtları Bağlamında Çocukların Soruları

Anahtar Kelimeler

Çocukların soruları,
Okul öncesi dönem,
5N1K soruları.

Özet

Bu araştırmanın amacı, dört-altı yaş çocuklarının '5N1K' türündeki sorularının neler olduğunun ve çocukların annelerinin bu sorulara verdikleri yanıtlarının incelenmesidir. Araştırma nitel modelde ve temel nitel araştırma deseni kullanılarak tasarlanmıştır. Araştırmada iki aşama bulunmaktadır; ilk aşama ikinci aşamaya temel oluşturmuştur. İlk aşamada 4-6 yaş çocuklarının en çok sorduğu sorular belirlenmiştir. Buradan elde edilen veriler araştırmanın ikinci aşaması olan annelerin çocukların sorularını nasıl

¹ ORCID: 0000-0002-7765-0461. Kırklareli Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Bölümü,

² Corresponding Author. ORCID: 0000-0003-2560-9595. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi Bölümü,

Makale Geçmişi

Alınan Tarih

14 Şubat 2020

Kabul Tarihi

30 Mart 2020

yanıtladıklarını belirlemede kullanılmıştır. Çalışma grubunu ilk aşamada 42 anne, ikinci aşamada 12 anne oluşturmuştur. Araştırmanın ilk aşamasında anket kullanılırken ikinci aşamasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde içerik ve betimsel analiz uygulanmıştır. Analiz sonucunda, çocukların soruları felsefi temelli sorular ve bilgi temelli sorular olmak üzere iki ana tema altında toplanmıştır. Felsefi temelli sorular Neden/Nasıl Soruları olmak üzere tek bir kategoriye içerirken, bilgi temelli sorular doğa, fizyolojik gelişim, kavramlar, çevre/gündelik işler, teknoloji, din ve hayvanlar olmak üzere yedi kategoriye kapsamıştır. Annelerin cevapları çocuklarının sorularını yanıtlama biçimlerine göre dokuz kategori altında değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulguları doğrultusunda öğrenim düzeyi ve alanı ne olursa olsun tüm annelere çocukla iletişim, çocukların soruları, çocukların gelişim özellikleri gibi konularda eğitimlerin verilmesi önerilebilir.

1. Giriş

Piaget (2007), çocukların mantığını anlamak için çocukların kendiliğinden sordukları soruları incelemek kadar verimli ve elverişli başka bir yöntem olmadığını belirtmiştir. Soru sormak, çocukların bilgilerini arttırmak ve bir yetişkin gibi düşünmelerini destekleyecek kavramsal yapıları yeniden düzenlemek için etkili bir araçtır (Berk, 2013 s. 326). Çocukların bir şeylerin neden olduğu ve işlerin nasıl yürüdüğü hakkındaki soruları onların meraklarını ve öğrenme motivasyonlarını yansıtır (Callanan & Oakes, 1992). Çocukların soruları, özellikle de “Neden” soruları, gelişim düzeylerinin önemli bir göstergesi olarak ilgi çekmiştir (Piaget, 2007; Tizard, Hughes, Carmichael & Pinkerton, 1983). Soru soran çocuğun aktif bir rolü vardır ve soru sorma davranışı çocuğun anlayışını geliştirmede önemlidir (Tizard vd., 1983). Piaget (2010) çocukların sorularının kökenindeki spontan merakın her şeyin kökenine yöneldiğini belirtir. Bununla birlikte, çocukların sorularının doğuma ilgi, ırkın kökenine ilgi ve son olarak nesnelerin kökenine ilgi olarak sırasıyla ortaya çıktığını vurgular.

Ebeveynler çocukların tükenmeyen bir merakla sordukları “Neden okula gideriz? Bebek nasıl yapılır? Ölünce ne olur?” gibi onlarca soruyla karşı karşıya kalırlar. Çocukların bu soruları sorma nedenleri oldukça açıktır: Amaçları, etrafındakileri anlamak, kim olduklarını bilmek, en basiti ve en karmaşığı öğrenmek, doğanın sırlarını ve ilahi olanın gizemlerini çözmek, varoluşun nedenini bilmektir. Bu nedenle, sürekli bir şeylerin açıklanmasını isterler (Droit, 2017, s.10). Çocuklar için ebeveynleri bir tür Tanrı gibi görünür. Ebeveynin çocuktan daha bilgili ve yetenekli olması, çocuk için ebeveynin psikolojik boyutunu büyütür. Bu çocuğun ebeveyne yüklediği değerdir. Erken çocukluk dönemindeki çocuklarda ebeveyninin bilmediği, yapamayacağı bir şey olmadığı düşüncesi hâkimdir. Ebeveynlerin birçoğu çocukların sandıkları kadar çok şey bilmezler ancak, çocuklar ebeveynlerine sözü edilen bu yetenekleri yakıştırırlar. Büyüdükçe kendi deneyimlerini elde eden çocuklar ebeveynlerini değerlendirmeye başlar ve deneyimin her zaman en iyi öğretmen olmadığı sonucunu çıkarırlar. Aklın her zaman yaşla ilgili olmadığını öğrenirler. Ebeveynler eğer dürüst davranırlarsa çocuklarının kendi ebeveynlik özelliklerini abarttıklarını bilirler. Çocukların ebeveyne yüklediği bu değer karşısında onların kendi zayıf yanlarını ve yanlışlarını çocuklardan gizlemeleri çocuk ve ebeveyn arasındaki mesafeyi büyütür. Bu

durumu “Senin için en iyi olanı biz biliriz.” ya da “Büyüyünce haklı olduğumuzu anlayacaksın.” sözleriyle korumaya çalışırlar (Gordon, 2015). Ünlü bir bilim insanı ve eğitimci olan Maria Montessori “Çocuklar çocukluklarının ilk döneminden itibaren çevrelerindeki insanları dünyayı keşfetmek için bir yardım kaynağı olarak görmeye alıştırlırlarsa, farklı ırklardan veya dinlerden gelen insanlara ürkek ya da düşmanca tavırlar takınmaya yönelmezler.” demiştir. Isaacs (1930) ise yetişkinin çocuğun sorularına verdiği yanıtların niteliğinin ‘entelektüel hayatının genel karakterini ve seviyesini belirlediği’ni savunmuştur. Bu açıdan soruların entelektüel gelişimin ilerlemesine yardımcı olduğu düşünüldüğünde, soruları ebeveynleri tarafından göz ardı edilmiş veya sorularından dolayı cesareti kırılmış çocukların gelişimsel olarak dezavantajlı olduğu belirtilmektedir (Tizard vd., 1983). Tough (1976) ebeveyn cevaplama stilindeki farklılıkların eğitim boyutunda sosyal sınıf farklılıklarına neden olacağını, açıklama yapılmayan bir çocuğun, "onun etrafında ne olduğunu anlamaya çalışmak için bir yetişkin aramayı" öğrenmeyeceğini belirtmiştir. Bu nedenle, okul öncesi eğitim kurumlarının önemli bir işlevinin, sosyoekonomik düzeyi düşük ailelerin çocuklarının merakını teşvik ve tatmin etmek olduğu tartışılmaktadır (Tough, 1976).

Çocukların tekrar eden şaşırtıcı soruları karşısında ebeveynlerin farklı yaklaşımları olabilir. Onları kuşatan şaşkınlıkları karşısında itiraf etmek istemedikleri bilgisizlikleriyle yüzleşen ebeveynler sorulan soruları “Git babana (veya annene) sor”, “Büyüyünce öğrenirsin”, “Şimdi zamanı değil, başka zaman konuşuruz” gibi nedenlerle geçiştirebilirler. Oysaki çocukların sorularına dikkat edildiğinde, taleplerinin sıklıkla felsefi ve görünüşteki naifliklerine rağmen oldukça metafiziksel olduğu görülür. Çocukların sorgulamalarının çoğu zaman öze dair olduğunu söylemek mümkündür (Droit, 2017, s.10). Bu açıdan bakıldığında çocukların sorularından kaçmak ve onları yanıtsız bırakmak çözüm değildir. Çocuklar etraflarındaki dünyayı anlamlandırmaya çalışırken birçok sorunla (savaşlar, ozon tabakası, ırkçılık vb.) karşılaşır. Çocuklar bu sorunlara ilişkin sorularını ebeveynlerine yönelttiklerinde, ebeveynler -her ne kadar iyi niyetle yapsalar da- bazı olumsuz tutumlarda bulunabilirler. Ebeveynler çocuğun entelektüel gelişimine katkı sağlamak ya da -benmerkezci bir yaklaşımla- kendi üstün entelektüel becerilerini göstermek için dikkatlerini çocuğa vermeyebilir ve sözlü savaş başlatmanın sonucu olan iletişim engelleriyle karşılaşabilirler (Gordon, 2015).

Çocukların üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesinde sordukları soruların önemi büyüktür. (Leon, 2015; Şahhüseyinoğlu, 2010). Onların kendi araştırmalarını başlatmasına zemin hazırlamak için merak ettikleri soruya odaklanmaları önemlidir. Soruları tekrar tekrar sorduklarında olası yanıtlarına ilişkin varsayımda bulunmaya da başlarlar (Şahhüseyinoğlu, 2010). Stenberg, (1994) ve Tizard ve diğerleri (1983) çocukların sorularına verilen yanıtları;1-Yanıtlamamak, 2-Basit iddiaları içeren yanıtlar vermek, 3-Soruya açıkça odaklanan ve merkezi konuya odaklanan yeterli yanıtlar vermek, 4-Sürecin ayrıntılı bir açıklamasını yapmak veya konuyu daha geniş bir bağlamda ele almak, 5-Soruyu geçiştirmek ve bilmiyorum demek, 6-soruları tekrarlamak, 7-Bilmediğini söylemek, 8-Otorite yoluyla yanıt aramaya teşvik etmek, 9-Birden çok açıklama yapmak, 10-Açıklama yapmak ve değerlendirmek, 11-Açıklama yapmak,

değerlendirmek ve takip etmek üzere toplam 11 kategoride toplanmıştır. Tüm bunlar göz önüne alındığında, anne babaların çocuklarının soruları karşısındaki tutumu ve yanıtları, çocukların soru sormaya devam etme, merak etme, araştırma, keşfetme, soruların yanıtını bulmaya yönelik çabalarının sürekliliğini sağlaması açısından oldukça önemlidir. Bu açıdan bu araştırmada çocukların annelerine yönelttikleri Ne, Neden, Nasıl, Ne zaman, Nerede (5N) ve Kim (1K) sorularına ve annelerin çocuklarının soruları karşısındaki tutum ve yanıtlarına odaklanılmıştır. Bu noktadan hareketle, bu çalışmanın amacı dört-altı yaş aralığındaki çocukların '5N1K' türündeki sorularının neler olduğu ve annelerinin bu soruları yanıtlama biçimleri ile yanıtlarının incelenmesidir. Araştırma kapsamında yanıt aranan sorular şunlardır:

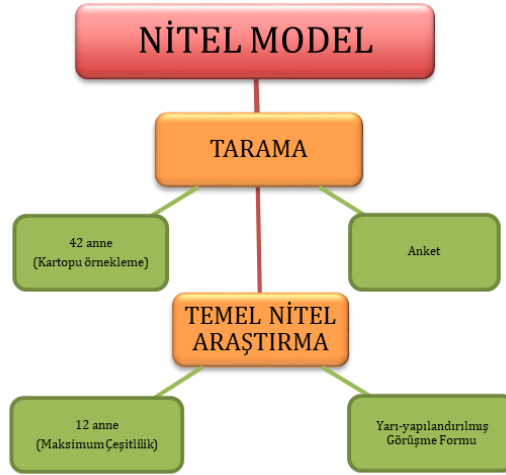
- Dört-altı yaş çocuklarının 5N1K türündeki soruları nelerdir?
- Dört-altı yaş grubunda çocuğu olan annelerin, çocuklarının sorduğu 5N1K türündeki sorulara yanıtları nasıldır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma bir olay hakkında birçok veri kaynağını kullanarak keşif yapma, bilgiyi elde etme süreci (Creswell, 2013) olan nitel modelde tasarlanmıştır. Araştırmada temel nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Temel nitel araştırmada araştırmacı bir fenomenin anlamını, fenomene katılanlara göre anlamaya çalışır, insanların dünyalarını nasıl inşa ettiğiyle/anlamın nasıl inşa edildiğiyle ilgilenir. Temel nitel araştırmanın amacı da bu anlamları açığa çıkarmak ve yorumlamaktır (Merriam, 2015). Bu araştırmada temel nitel araştırma deseni kapsamında odaklanılan, annelerin çocuklarının sorulara verdikleri yanıtlar olmuştur. Araştırma iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama ikinci aşamaya temel oluşturmuştur. İlk aşama, tarama çalışmasıdır. Tarama çalışmaları, bireylerin kendi belirttiği inanç, tutum veya davranışlarıyla ilgili araştırma yapmaya olanak tanır (Neuman, 2012). Bu çalışmada tarama türlerinden web taraması kullanılmıştır. Bu tür taramalar internet üzerinden veya e-posta yoluyla web tabanlı olarak gerçekleştirilir. Yanıtlayanların soruya istedikleri cevabı vermekte serbest olduğu tarama araştırması sorusu türlerinden biri açık uçlu sorulardır (Neuman, 2012). Bu aşamada dört-altı yaş çocuklarının en çok sorduğu 5N1K soruları annelere sorulan açık uçlu sorular yoluyla belirlenmiştir. Bu cevaplar araştırmanın ikinci basamağı olan görüşmelerde kullanılacak soruları belirlemede kullanılmıştır. Araştırmanın ikinci aşamasında, annelerin çocuklarına verdiği yanıtlar yarı yapılandırılmış görüşme yoluyla belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın modelini gösteren şablon Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 3. Araştırma modeline ilişkin şablon

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın tarama deseni için seçilen çalışma grubunu, 4-6 yaş aralığında çocuğu olan 42 kadın/anne oluşturmuştur. Araştırmaya katılan anneler kartopu örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Kartopu örnekleme yöntemi birbiriyle bağlantılı insanlar ağından oluşur ve araştırmacının bir örnek olayla başladığı, daha sonra bağlantılı ilişkilerle ilgili bilgilere dayanarak ilerleyen rastlantısal olmayan bir örneklemdir (Neuman, 2012). Annelerin yaş, öğrenim durumu, meslek durumları ile çocuklarının cinsiyet ve yaşlarına ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Birinci aşamaya katılan annelere ve çocuklarına ilişkin demografik bilgiler

Demografik değişkenler		f
Yaş	20-30 Yaş	17
	30-40 Yaş	23
	40 Yaş Üstü	2
Öğrenim durumu	İlkokul/Ortaokul	3
	Lise	4
	Lisans	28
	Lisansüstü	7
Meslek	Çalışmıyor	12
	Öğretmen	15
	Memur	5
	Hemşire	3
	Akademisyen	3
	Özel sektör	4
Çocuk	4 yaş	17
	5 yaş	13
	6 yaş	12
Cinsiyet	Kız	21
	Erkek	21

Tablo 1 incelendiğinde araştırmanın birinci aşamasına katılan annelerin yaş, öğrenim durumu ve mesleklerine göre dağılımı ve çocuklarının yaşları ve cinsiyetleri görülmektedir. Buna göre, çalışma grubundaki annelerin daha fazla 30-40 yaş aralığında olduğu, en az 40 yaş üstü annenin olduğu belirlenmiştir. Öğrenim durumuna göre annelerin daha fazla lisans düzeyinde olduğu, ayrıca çalışan annelerin sayısının çalışmayan annelerden daha fazla olduğu görülmektedir.

Araştırmanın temel nitel araştırma deseni için seçilen çalışma grubunu 4-6 yaş aralığında çocuğu olan, farklı öğrenim düzeylerindeki 12 kadın oluşturmuştur. Problem ve araştırma sorularının anlaşılmasında katılımcıların amaçlı bir şekilde seçilmesi nitel araştırmalar açısından oldukça önemlidir (Creswell, 2013). Bu nedenle annelerin çocuklarının soruları karşısındaki tepkileri ile çocukların en sık sordukları sorularına verdikleri yanıtlar hakkında derinlemesine bilgi edinmek için araştırmanın ikinci aşamasında, çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Maksimum çeşitlilik örnekleme; belirli çeşitlilik yelpazesinden durumlar seçerek ortak örüntüleri araştırmaya olanak tanır (Glesne, 2013). Bu doğrultuda katılımcılar çeşitli öğrenim düzeyleri göz önüne alınarak belirlenmiştir. İlköğretim, lise, lisans ve lisansüstü mezunu üçer anne ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Metin içerisinde annelerin ifadelerine A1, A2, A3 şeklinde kodlarla yer verilmiştir. Araştırmanın ikinci aşamasına katılan annelere ilişkin demografik bilgiler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. İkinci aşamaya katılan annelere ve çocuklarına ilişkin demografik bilgiler

Demografik değişkenler		f	
Yaş	20-30 Yaş	5	
	30-40 Yaş	7	
Anne	Öğrenim durumu	İlkokul/Ortaokul	3
		Lise	3
		Lisans	3
		Lisansüstü	3
	Meslek	Çalışmıyor	4
Öğretmen		1	
Memur		3	
Hemşire		1	
Akademisyen		2	
	Özel sektörde çalışıyor	1	
Çocuk	Yaş	4 yaş	4
		5 yaş	4
		6 yaş	4
Cinsiyet	Kız	6	
	Erkek	6	

Tablo 2 incelendiğinde araştırmanın ikinci aşamasına katılan annelerin amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemini sağlamak amacıyla öğrenim düzeylerine göre eşit dağılım gösterdikleri görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Çocukların Düşünce Dünyası Anketi

Araştırmada çocukların annelerine en sık sorduğu soruların neler olduğunu belirlemek için araştırmacılar tarafından geliştirilen Çocukların Düşünce Dünyası Anketi kullanılmıştır. Anket çevrimiçi kullanıma olanak veren bir şekilde internet üzerinden doldurulabilir nitelikte oluşturulmuştur. Anket iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde annelerin yaşı, öğrenim durumu, mesleği ile çocuklarının cinsiyet ve yaşlarının kaydedildiği demografik bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde ise annelerin diledikleri uzunlukta yanıtlamasına olanak veren açık uçlu "Çocuğunuzun size sorduğu "ne" "neden" "nasıl" "ne zaman" "nerede" ve "kim" sorularından hatırladıklarınızı yazınız. Örneğin; Anne güzel ne demek? Anne yapraklar neden yeşil? Anne ben nasıl oldum? vb.

2.3.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Görüşmeler, gözlemler, dokümanlar ve görsel-işitsel materyaller, temel nitel bilgi kaynaklarıdır (Creswell, 2013). Yarı yapılandırılmış görüşme formu, annelerle görüşme yapmak üzere araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Görüşme sorularının yalın ve anlaşılır olmasının yanı sıra çok boyutlu ve katılımcıları yönlendirici olmamasına da özen gösterilmiştir. Formda annelerin çocuklarının soruları karşısındaki tepkileri, çocukların en sık sorduğu sorulara verdikleri yanıtlar ve bu durum karşısındaki annelik rollerine ilişkin sorular yer almıştır. Görüşme sırasında annelere sırasıyla "Çocuğunuz size soru sorduğunda nasıl tepki veririrsiniz/davranırsınız?", "Çocuğunuz 'Anne ben nasıl oldum?' diye sorduğunda nasıl yanıtlarsınız?", "Çocuğunuz 'Anne kar nasıl olur?' diye sorduğunda nasıl yanıtlarsınız?", "Çocuğunuz 'Anne insanlar neden ölür?' diye sorduğunda nasıl yanıtlarsınız?", "Çocuğunuzun soruları karşısındaki rolünüzü nasıl değerlendirirsiniz?" soruları yöneltilmiştir. Anlaşılmayan sorular ek sorularla desteklenmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmanın her iki aşamasında da katılımcıların gönüllülüğü temel alınmıştır. İlk aşamada anket 4-6 yaş aralığında çocuğu olan annelere internet aracılığıyla gönderilmiştir. Anket bir hafta boyunca annelerin erişimine açık bırakılmıştır. Bu süreç, annelerin anket üzerinde, çocuklarının kendilerine sorduğu sorulara eklemeler yapmasına olanak sağlanmıştır. Anneler anketi doldurduktan sonra yine internet yoluyla ileterek araştırmacıların erişimini sağlamıştır. Bu aşamadaki verilerin toplanmasında veri doyumu sağlanması dikkate alınmıştır.

Araştırmanın ikinci aşamasında yarı yapılandırılmış görüşmelere başlanmadan önce; katılımcılara çalışmaya ilişkin gerekli bilgiler sunulmuştur. Görüşme başlangıcında, katılımcılardan araştırmaya katılımları konusunda sözlü onamları alınmıştır. Katılımcıların yanıtlamakta güçlük çektikleri sorular ek sorularla ayrıntılandırılarak açıklanmıştır. Görüşmeler yüz-yüze ya da görüntülü telefon konuşması yaparak gerçekleştirilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Çocukların Düşünce Dünyası Anketi iki aşamada değerlendirilmiştir. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler için, frekans hesaplanarak betimsel istatistikler yapılmıştır. Anketin ikinci bölümünü oluşturan açık uçlu sorulara verilen yanıtların analizinde ise içerik analizi kullanılmıştır. Anketin ikinci aşaması için yarı-yapılandırılmış görüşme dökümlerinin analizi yapılmıştır. Katılımcıların görüşlerinden elde edilen veriler içerik analizi yoluyla değerlendirilmiştir. İçerik analizi araştırmacının bir iletişim kaynağındaki içeriği açığa çıkarmasına olanak sağlayan; metin içeriği toplama ve analiz etme yöntemidir (Neuman, 2012).

Çocukların Düşünce Dünyası Anketinde yer alan çocukların soruları için, soruların içeriklerine göre tema, kod ve kategoriler oluşturulmuştur. Buna göre, çocukların soruları, felsefi ve bilgi temelli sorular olarak iki tema altında toplanmıştır. Bilgi temelli sorular sekiz kategori (Doğa, Cinsel Gelişim, Fizyolojik Gelişim, Kavramlar, Çevre/Gündelik İşler, Teknoloji, Din, Hayvanlar) olarak değerlendirilmiştir. Ana temalar literatür (Berk, 2013 s.326; Matthews, 2010; Wartenberg, 2018) doğrultusunda belirlenmiştir. Berk (2013), çocukların sorularının önemli bir kısmının merak ettikleri konularda bilgi almaya dönük amaçlı çabaları olduğunu vurgulamıştır. Bilgi alma amaçlı sorulara yönelik olarak “Bu nedir?” soruları örnek gösterilebilir. Ayrıca, Berk (2013)’e göre, soru sormak bilişsel gelişimin güçlü bir kaynağıdır. Bunun yanında Matthews (2010) ve Wartenberg (2018) çocuklarla felsefe arasında bağ kuran en önemli etkenin çocukların soruları olduğunu belirtmiştir. Bu soruları bilgi sorularından ayıran ve felsefi yapan şeylerin içtenlikle ve kaygıyla sorulan sorular olması yönüyle felsefi sorgulamanın en temel durumuna sahip olduğunu vurgulamışlardır. Felsefi temelli sorulara yönelik olarak “Zaman ne zaman başladı ve Uzay nerede bitiyor?” soruları örnek gösterilebilir (Wartenberg, 2018 s.11). Araştırmada da, felsefi temelli soruların çocukların neden ve niçin kalıplarını içeren sorularından oluştuğu belirlenmiştir.

Görüşme metinlerinde katılımcıların, çocukları kendilerine soru sorduğunda verdiği tepkiler, çocuklarının çeşitli soruları (Anne, kar nasıl yağar/ ben nasıl dünyaya geldim/insanlar neden ölür?) karşısındaki tepkileri ve çocuklarının bu tarz soruları karşısında anne olarak rollerini nasıl değerlendirdiklerine ilişkin ifadeleri aranmıştır. Bu doğrultuda bu çalışmada annelerin çocukların sorularına verdikleri yanıtlara ilişkin olarak, ilgili alanyazın (Stenberg, 1994; Tizard vd., 1983) taranarak kategori geliştirme yolu belirlenmiş ve betimsel analiz kullanılmıştır. Buna göre annelerin çocukların sorularına verdikleri yanıtlar; 1-Basit iddiaları içeren yanıtlar vermek, 2-Soruya açıkça odaklanan ve merkezi konuya odaklanan yeterli yanıtlar vermek, 3-Sürecin ayrıntılı bir açıklamasını yapmak veya konuyu daha geniş bir bağlamda ele almak, 4-Soruyu geçiştirmek ve bilmiyorum demek, 5-soruları tekrarlamak, 6-Bilmediğini söylemek, 7-Otorite yoluyla yanıt aramaya teşvik etmek, 8-Birden çok açıklama yapmak ve 9-Açıklama yapmak ve değerlendirmek olmak üzere toplam 9 kategoride toplanmıştır. Bütün anneler çocuklarının sorularına yanıt verdikleri için “Yanıtlamamak” kategorisi betimsel analize dâhil edilmemiştir.

İçerik çözümlenmelerinde güvenilirliği sağlamak için, her öğrenim düzeyine ait bir görüşme dökümü her bir araştırmacı tarafından bağımsız bir şekilde ayrı ayrı incelenmiş, belirlenen kategorilere göre analiz edilmiştir. Dört görüşme

metnindeki görüş ayrılığı ve görüş birliği frekansları belirlenerek, araştırmacılar arasındaki güvenilirlik düzeyi %85 olarak hesaplanmıştır. Değerlendiriciler arası güvenilirlik, hesaplanan sonucun %70'in üzerinde olması durumunda sağlanmaktadır (Miles & Huberman, 1994). Güvenirliği arttırmak için araştırmacılar arasında bir değerlendirme toplantısı düzenlenmiştir. Bu toplantıda görüş ayrılığı olan maddeler tartışılarak uzlaşma yoluna gidilmiş ve araştırmacılar arasındaki güvenilirlik düzeyi %98'e yükselmiştir. Güvenirlik çalışması yapıldıktan sonra, görüşme dökümlerinin tamamının analizi yapılmıştır. Geçerliliği sağlamak için tüm ses kayıtları dikte edilmiş ve bulgular kısmında doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

3. Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde çocukların soruları, annelerin çocuklarının soruları karşısındaki tutumu ve bu sorulara ilişkin yanıtlarının incelenmesine ilişkin bulgular ve tartışma yer almaktadır. İlk olarak Çocukların Düşünce Dünyası Anketi'nden, daha sonra yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen bulgular tartışılmıştır. Çocukların Düşünce Dünyası Anketi'nden elde edilen veriler analiz edildiğinde, çocukların soruları felsefi temelli sorular ve bilgi temelli sorular olmak üzere iki ana tema altında toplanmıştır. Felsefi temelli sorular, neden/nasıl soruları olmak üzere tek bir kategoriye; bilgi temelli sorular ise, doğa, fizyolojik gelişim, kavramlar, çevre/gündelik işler, teknoloji, din ve hayvanlar olmak üzere yedi kategoriye içermektedir. Bu kategoriler altında çocukların sordukları sorular yer almaktadır. Belirlenen ana temalar, bu temaların kapsadığı kategoriler ve bu kategori altındaki sorular ve soruların frekansları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Dört-altı yaş çocuklarının 5N1K soruları

Tema	Kategori	Kod	f
Felsefi temelli sorular	Neden/Nasıl Soruları	Su olmazsa ne olur?	4
		İnsanlar neden ölür?	4
		Neden işe gidiyorsun?	4
		Neden ben en son doğdum?	3
		Bunu neden yapmalıyım/yapmamalıyım?	3
		Ben neden okula gidiyorum?	2
		Oyuncaklarımı neden toplamalıyım?	2
		Allah'ı neden göremiyoruz?	2
		Yok ne demek?	1
		Güzel nasıl olur?	1
		Kardeşime neden kızmıyorsunuz?	1
		Paranın alamadığı ne var?	1
		Neden hastalıklar var?	1
		Göremeyen kişiler nasıl hayal eder?	1
		5 ve 2 neden bu kadar zor yapılıyor?	1
		Bu neden zararlı?	1
		Senin soyadın önceden neydi, neden değişti?	1
		Senin annen var sen niye ona (babaannesine) anne diyorsun?	1
		Sen neden annenin yanında durmuyorsun(yaşamıyorsun)?	1

Doğa	Kar nasıl oluyor?	4
	Gökyüzü neden mavi?	3
	Dünyamız nasıl?	2
	Neden kar yağıyor/şimdi yağmıyor?	2
	Yağmur nasıl yağıyor?	2
	Güneş neden sarı?	1
	Güneş nereye gitti?	1
	Güneş nasıl yürüyor?	1
	Güneş ne zaman çıkıyor?	1
	Gece nasıl oluyor?	1
	Gökyüzü akşamları neden siyah?	1
	Dünyada ne renk daha çoktur?	1
	Gökkuşuğu nerede?	1
	Uzay nasıl bir yer, neden karanlık?	1
	Ne zaman bahar gelecek?	1
	Ay'ı nasıl görüyoruz?	1
	Ay nereye gidiyor?	1
	Su akarken neden kesilmez?	1
	Deprem nasıl olur?	1
	Gezegenler nasıl?	1
Cinsel Gelişim	Ben nasıl doğdum/oldum?	6
	Bebek karından nasıl çıkar?	6
	Siz evlenirken ben neredeydim?	2
	(Cinsel organını gösterip) Anne bu ne?	1
	Neden benim kardeşim var?	1
	Ben baba olacağım ama anne de olabilecek miyim, ne zaman?	1
	Anne seni kim doğurdu?	1
	Kızlar oturaraksa biz niye ayakta çiş yapıyoruz?	1
	Ben ne zaman baba olacağım?	1
	Neden yemek yemek/süt içmek zorundayız?	2
Fizyolojik Gelişim	Yaşlandıktan sonra ne olur?	2
	Bizim neden göbek deliğimiz var?	1
	Neden saçımız var? Neden kardeşimin saçı yok?	1
	Neden saçımız uzar?	1
	Arkadaşımın saçları lüle lüle neden benimki öyle değil?	1
	Kalbimiz neden küçük?	1
	Babaannem neden daha ölmedi?	1
	(Babaannesine hitaben) Neden ellerin böyle yaşlandı?	1
	Saçların neden beyaz?	1
	Neden ben hasta oldum?	1
Kavramlar	Sen neden şişmanladın?	1
	Empati ne demek?	1
	Nevruz ne demek?	1
	Yasak ne demek?	1
	Mimar ne iş yapar?	1
	Küfür ne demek?	1
	Tesadüfen ne demek?	1
	Arabanın drift atması ne demek?	1
	Hücre/Doku ne demek?	1

	Kusur ne demek?	1
	Beton ne demek?	1
	Rüya ne demek?	1
Çevre/Gündelik işler	Neden makyaj yapamıyorum?	1
	Hangi/Ne mesleği seçsem?	1
	Anne yemeği nasıl yapıyorsun?	1
	Yemekten neden duman çıkıyor?	1
	Neden burada hayvanat bahçesi yok?	1
	Kime oy vereceksiniz? Neden o kişiye oy vereceksiniz?	1
	Elektrik tellerindeki top ne işe yarar?	1
	Neden ayakkabılarım ters oldu?	1
	Sen çocukken ne yapıyordun? Sen çocukken ne yiyordun? Sen çocukken nerede oturuyordun?	1
	Teknoloji	Uçaklar nasıl kuşlar gibi uçuyor?
Neden bütün arabalarda navigasyon yok?		1
Din	Allah insan mıdır, nasıldır?	3
	İnsanlar ölünce ne olur?	2
	Allah nerede yaşıyor?	2
	Allah ben söylemeden de benim söyleyeceğim şeyi tahmin ediyor mu? Nasıl tahmin ediyor?	1
Hayvanlar	Kuşlar nasıl uçar?	2
	Yunuslar nasıl uyur?	1
	Balıklar nasıl yüzer?	1
	Balıklar suda nasıl nefes alır?	1
	Kuşlar kar yağınca nerede saklanır?	1
	Neden kargalar kakasını altına yapıyor?	1
	Zararlı hayvanlar hangileri? Diğer hayvanlar neden zararlı değil?	1

Tablo 3'e göre dört-altı yaş çocuklarının en sık sordukları soruların bilgi temelli sorular (f:) olduğu görülmektedir. Benzer şekilde Chouinard (2007)'de yaptığı çalışmada, çeşitli sosyoekonomik düzeyde ve etnik kökendeki ailenin bir-beş yaş aralığındaki çocuklarının da %70-90 oranında bilgi almak için soru sorduğunu ortaya çıkarmıştır. Chouinard (2007) çalışmasında ailelerin çocuklarının sorularını kaydedebilecekleri bir günlük tutumalarını veya ses kaydına almalarını istemiştir. Tablo 2 incelendiğinde, çocukların en çok merak ettiği kategoriler, bilgi temelli sorulardan doğa kategorisine aittir. Piaget, 3-10 yaş arası çocukların sordukları soruları araştırdığında geçmişte de bu araştırmada ortaya çıkan sorulara benzer sorularla karşılaşmıştır -Yağmur nedir? Nasıl oluşur? - (Piaget, 2007; 2010). Piaget (2010) çocukların sorularında öğrenilen faktörlerin etkisini yadsımamakla birlikte çocukların gelişim özelliği olan animizm ve yapaycılığın sordukları sorulara ve cevaplarına yansıdığını belirtmiştir. Bu araştırmada ortaya çıkan "Güneş nasıl yürür?", "Güneş nereye gitti?" gibi sorular buna örnek olarak verilebilir.

Tablo 3'e göre, felsefi temelli sorular da ("Paranın alamadığı ne var?" vb.) çocukların sıklıkla merak ettiği sorulardandır. Çocuklar en çok neden/nasıl sorularından "İnsanlar neden ölür?", "Su olmazsa ne olur?" sorularını sormuşlardır. Çocuklarda nedensel soruların ve açıklamaların bilişsel gelişim için önemli olduğu açıktır (Callanan ve Oakes, 1992). Hem çocukların merak ifadesini yansıtmaları yönünden hem de yetişkinin çocuğun içerisinde bulunduğu çevreye yönelik

anlayışını geliştirmesine olanak tanıması yönünden bu araştırmada bu tür soruların potansiyel olarak değerli olduğu düşünülmektedir.

Piaget (2007), “neden/niçin” sorularının düşünüldüğünden daha karmaşık olduğunu ve ikinci soru çağı denilen dönemi yansıttığını belirtir. Birinci soru çağında çocuklar yer ve adlara ilişkin sorular yöneltirken, ikinci soru çağında neden ve zamana yönelik sorular yöneltmeye başlarlar. Üç yaşına doğru artan neden/niçin soruları (Berk, 2013 s.326; Piaget, 2007) yedi yaşına kadar yoğun olarak devam eder. Bu yaşlarda oldukça fazla olan “Neden/Niçin” soruları aslında homojen olmayan birçok anlam barındıran, ayrışmamış ve her işe yarayan sorulardan oluşmaktadır (Piaget, 2007). Çocukların yaşları ilerledikçe “bu nedir?” ile başlayıp, “neden” sorularına yönelmeleri, merak ettikleri konuları amaçlı olarak sorguladıklarının işaretidir (Berk, 2013 s.326). Piaget (2007), çocukların sordukları ilk “neden/niçin” sorularının bilince ait olmaktan çok duygu kaynaklı olduğunu, bunun ise gerçek bir araştırma merakından çok bir nesnenin yokluğundan ya da beklenen bir olayın gerçekleşmemesinden oluşan bir hayal kırıklığı olduğunu dile getirmiştir. Bu çalışmada çocukların sorduğu sorulardan “Kardeşime neden kızmıyorsunuz?” buna örnek olarak verilebilir. Bu düşüncenin tersine Isaacs (1930), birçok “Neden” sorusunun temelde açıklama yapmak yerine bilgi talep ettiğini, bu açıdan bu soruların “Ne” ve “Nerede” sorularına daha yakın olduğunu savunmaktadır. Böylece “Neden yukarı çıkıyorsun?” sorusunun durumu “Yaşlı kadınlar neden özel evlerde yaşıyorlar?” dan çok farklıdır. İlk durumda, çocuk önceden belirlenmiş bir bilgi parçasını isterken, ikinci durumda ise çocuk belirgin bir anormallikten etkilenmiş ve sorunu çözmek için bir açıklama istemektedir. Tizard ve diğerleri (1983) tarafından, ikinci durumda kullanılan neden sorusunun entelektüel merakla, ilk neden sorusunun ise kontrolle ilgili anlaşmazlık sırasında ortaya çıktığı belirtilmiştir.

Bu konuya ilişkin olarak, Callanan ve Oakes (1992) araştırmalarında günlük konuşmalarda, çocukların gelişmekte olan nedensel bilgi yapılarını ve bu nedensel bilginin günlük faaliyetlerde geliştirdiği süreçleri gösteren bir pencere olarak okul öncesi çocukların nedensel sorularını incelemişlerdir. Ebeveynlerden, çocuklarının “işlerin nasıl yürüdüğü” ve “işlerin neden olduğu” hakkındaki sorularının iki haftalık günlük kayıtlarını tutmalarını istemişlerdir. Araştırmanın sonucunda çocukların sorularının, sosyal ve fiziksel nedensellik hakkındaki akıl yürütme de dahil olmak üzere, teorik bir alan hakkındaki merakı yansıttığı belirlenmiştir. Ebeveynlerin çoğunluğunun “neden” ve “nasıl” sorularına verdiği cevapların nedensel açıklamalar olduğu görülmüştür. Ebeveynlerin, üç yaş, dört yaş ve beş yaş çocukları için nedensel sorulara verdikleri cevapların nedensel sonuçlardan daha sık önceki nedensel faktörlere odaklandığı belirlenmiştir.

Tablo 4’te annelerin çocuklarının soruları karşısındaki tutumlarına yer verilmiştir. Annelerin tutumları çocuklarının soruları karşısında hissettikleri duygular, soruların yanıtlarını ifade etme biçimleri ve soruları araştırma biçimleri olmak üzere üç tema altında değerlendirilmiştir. Duygu teması üzüntü, pişmanlık, suçluluk, kaygı/endişe ve rahatlık olmak üzere beş kategoride toplanmıştır. İfade biçimi teması savma/geçleştirme, bilmese bile yanıtlama, dikkatini başka yöne çekme/erteleme, anlamayacağını düşünerek yanıtlama, dinleme, bilmediğini söyleme, somutlaştırarak yanıtlama, (çocuğun) duygularını görmezden gelip

gerçekleri söyleme, soru sormaya teşvik etme, çocuk soruyu sormadan yanıtlama /çocuğun henüz konuya ilgisi yokken anlatma olmak üzere dokuz kategoride toplanmıştır. Araştırma biçimi teması internet, kitap, televizyon, Bireyler (yakını ya da uzmana) ve tablet olmak üzere beş kategoride toplanmıştır.

Tablo 4. Annelerin, çocuklarının soruları karşısındaki tutumları

Tema	Kategori	Kod	f	
Duygu	Kaygı/Endişe	A1, A3, A4, A5, A9	5	
	Rahatlık	A1, A6	2	
	Üzüntü	A2	1	
	Pişmanlık	A2	1	
	Suçluluk	A2	1	
İfade biçimi	Dikkatini başka yöne çekme/erteleme	A1, A2, A4, A5, A6, A7, A12	7	
	Başından savma/Geçistirme	A3, A6, A8, A9, A10, A12	6	
	Bilmediğini söyleme	A2, A5, A12	3	
	Dinleme (ifade biçimi değil ama dinlemek de önemli geldi bana)	A1, A4	2	
	Soru sormaya teşvik etme	A11, A12	2	
	Bilmese bile yanıtlama	A10	1	
	Anlamayacağını düşünerek yanıtlama	A4	1	
	Somatlaştırarak yanıtlama	A7	1	
	(Çocuğun) duygularını görmezden gelip gerçekleri söyleme	A8	1	
	Çocuğun henüz konuya ilgisi yokken anlatma	A12	1	
	Araştırma biçimi	Bireyler (yakını ya da uzmana)	A1, A2, A3, A4, A5, A8, A9, A10, A11, A12	10
		İnternet	A1, A2, A3, A4, A5, A6, A8, A10, A11	9
		Kitap	A2, A3, A4, A11, A12	5
Televizyon		A3, A12	2	
Tablet		A8	1	

Tablo 4 incelendiğinde, annelerin çocuklarının soruları karşısında daha çok kaygı/endişe (f:5) yaşadıkları göze çarpmaktadır. Bununla ilgili olarak anneler, çocukların sorularına yanıt verememe, yanlış yanıtlama ya da yanıtından dolayı çocukta psikolojik değişim gözlemlene ihtimalinden dolayı kaygı/endişe duyduklarını belirtmişlerdir. A1 bu konudaki görüşünü *“Doğru cevap vermekten daha çok, çocuğumun psikolojisinin ne duruma geleceğini düşünürüm. Yani ona daha kalıcı olmayan sözler söylemek gerek. Ben ona insanların yaşlanınca öleceğini söyledikten sonra ben yaşlanacağım diye ödü kopuyor. Ayda bir kez bana mutlaka “Anneciğim iyi bak kendine, sen hiç yaşlanma diyor...” şeklinde ifade etmiştir. Bir başka anne (A3) “Bilgim olmadığında, eksik bir şey ya da yanlış bir şey anlatırım,*

yanlış yönlendiririm diye kaygılanıyorum...” şeklinde endişesini dile getirmiştir. Bunun yanında, çocuğunun sorularını *“nasıl olsa öğreneceği”* düşüncesiyle çocuğun duygularını hiçe sayarak yanıtladığını bildiren bir anne (A8) de yer almaktadır. Çocuğuna ölüm konusunu nasıl açıkladığına ilişkin görüşlerini belirten A8, bunlarla nasıl olsa karşılaşacağını düşündüğü için çocuğunun üzülmeye rağmen *“gerçekleri acı acı yüzüne vurduğunu”* ifade etmiştir.

Duygu temasında dikkat çeken bir diğer şey ise aynı annenin çocuğunun sorularını yanıtlarken farklı zamanlarda birden çok duyguyu yaşadığını belirtmesidir. Bununla ilgili olarak, A2 çocuğunun soruları karşısında yanıt veremediği için üzüntü, pişmanlık ve suçluluk duygularını bir arada yaşadığını belirtirken, A1 çocuğunun soruları karşısında rahat davrandığını, ancak vereceği yanıtın çocuğunun üzerindeki olası psikolojik etkilerinden dolayı endişe/kaygı yaşadığını belirtmesi dikkate değer bir bulgudur. A7 ve A8 ise herhangi bir duyguyu yaşadıklarını belirtmemiştir.

Tablo 4’te annelerin soruların yanıtlarını ifade etme biçimleri değerlendirildiğinde, annelerin daha çok çocukların dikkatlerini başka yöne çekme/erteleme (f:7) ya da başından savma/geçişirme (f:6) tutumunu sergiledikleri görülmektedir.

Çocuğunun dikkatlerini başka yöne çekme/erteleme konusunda A5 görüşünü *“Çocuğum bunu büyüyünce daha iyi anlayacaksın, büyüdüğün zaman aklın erdiği zaman daha iyi bileceksin diyorum...”* şeklinde ifade etmektedir. Aynı konuya ilişkin A12 bununla ilgili tutumunu *“Bilmediğim bir şeyse ya da cinsellikle ilgili bir şeyse “Bunu şu yaşına geldiğinde öğrenmiş olacaksın. Bunun için küçüksün abla olduğunda öğreneceksin. Büyük okuluna gittiğinde derste öğretmenin sana öğretecek diyorum...”* şeklinde belirtmiştir. Öğrenim düzeyi lise olan A5 ile öğrenim düzeyi lisansüstü olan A12’nin benzer tutumları sergilemesi oldukça dikkate değer bir bulgudur. Bu durum çocukların sorularına ilişkin anne tutumunun yalnızca öğrenim düzeyi ile ilişkili olmadığını açıkça göstermektedir. Bu noktada, eğitim düzeyi ne olursa olsun tüm annelere çocukla iletişim, çocukların soruları, çocukların bilişsel gelişimleri gibi konularda eğitimlerin verilmesinin önemi gündeme gelmektedir. Bu yönüyle bu çalışma, çocukların gelişimlerine yönelik eğitimlerin annelerin öğrenim düzeyinden bağımsız olarak, ücretsiz ve erişilebilir şekilde sağlanmasının önemini açıkça vurgulamaktadır.

Başından savma/geçişirme kategorisinde A8 görüşünü *“...tam bir işimin ortasında gelirse “Hadi şimdi git sonra gel” diyorum... Bazen hiç olmadık zamanlarda geliyor ya yemek yaparken ya bir şey yaparken, “Haydi oradan yürü git, babana sor” falan diyorum, başımdan gönderiyorum... Mesela hücre ne? Doku ne? diyor. Çok zorlayınca başımdan savıyorum...”* şeklinde ifade etmiştir. Anneler farklı bir işle uğraştıklarında ya da kendilerine yanıtlayamayacakları bir soru sorulduğunda başından savma/geçişirme tutumu gösterdiklerini belirtmiştir. Bu kategorinin tüm öğrenim düzeyindeki anneler tarafından gösterilen bir tutum olması ilgi çekicidir. Lone (2017) sorular ve belirsizliklerin felsefenin merkezini oluşturduğunu savunmaktadır. Bu açıdan, çocukların belirsizlikle karşılaşmasının onlarda güvensizlik ve korku hissi uyandıracağı düşüncesinin yanıltıcı olduğunu, yetişkinlerin belirsizliğe ve şüpheye karşı verdiği olumsuz tepkilerin çocuklardaki güvensizlik duygularını daha çok tetiklediğini belirtmektedir.

Çocukların dikkatlerini başka yöne çekme/erteleme (f:7) ya da başından savma/geçistirme (f:6) tutumunun çocukta güvensizlik hissi yaratmasının (Lone, 2017) yanı sıra, tesadüfen çevreden edililen bilgiler de etkin kullanılamamaktadır. Bunların aksine, yetişkinlerin çocukların sorularına verdikleri yanıtlar, onların ihtiyaç duydukları zamanda ve ihtiyaç duydukları bilgiye yönelik olduğunda işe yaramaktadır (Berk, 2013 s.326). Bunun yanında, ifade biçimine öncülük etmesi ve iletişimi güçlendirmesi yönüyle dinleme davranışı oldukça önemlidir. Gordon (2015) çocukların sorularına cevap verirken etkin dinlemenin *"muntazam değeri"* nden bahseder. Buna ek olarak, ebeveynlerin çocukların soruları karşısında yaptıkları en büyük hatanın duruma müdahale edip onu düzeltme ve çocuğa *"büyük resmi gösterme gayretleri"* olduğunu belirtir. "Dinleme" tutumu yalnızca iki anne (A1, A4) tarafından belirtilmiştir. Çocuklarının sorularını sonuna kadar dinleyip, çocuklarının kendilerini ifade etmesine zaman tanıdığını belirten iki annenin tutumu anne-çocuk iletişiminin niteliğini güçlendirmesi açısından önemlidir.

Somatlaştırarak anlatma erken çocukluk döneminde henüz soyut düşünme becerisinde yetkinleşmeyen çocuklar için oldukça önemli bir tutumdur. Tablo 4'e göre çocuğuna soruları somatlaştırarak anlattığını belirten yalnızca bir anne (A7) yer almaktadır. A7 bu konudaki görüşünü *"... Daha böyle örnekleri çok karmaşık hale getirmeden, hem onun merakını tatmin edecek şekilde hem de çok soyuta girmeden, daha çok somatlaştırarak anlatmaya çalışıyorum..."* şeklinde ifade etmiştir. Erken çocukluk dönemi önceki yıllara göre karmaşıklaşmaya başlar, ancak hala gerçek somut gözlenebilen verilere bağlıdır (Trawick-Smith, 2018). Bu yaş dönemindeki çocukların soruları karşısında somatlaştırma yoluna gittiğini belirten yalnızca bir annenin olması dikkate değer bir bulgudur. Annenin demografik bilgileri incelendiğinde, lisans mezuniyetinin okul öncesi eğitimi alanından olduğu görülmektedir. Bu durum annenin öğrenim gördüğü lisans türünün çocuğunun sorularını cevaplama şeklini de etkilediğini gösterir niteliktedir.

Çocuğunun soru sormasından ve merak etmesinden mutlu olduğunu ve çocuğuna soru sormaya teşvik ettiğini belirten iki anne (A11, A12) bulunmaktadır. A11 bu konudaki görüşünü *"... Mümkün olduğu kadar soru sormaya devam etmesini sağlamaya çalışıyorum. Kesinlikle, sorunu cevaplayamam, sen bunu öğrenmesen de olur, daha bunu öğrenmek için çok küçüksün gibi öğrenmesini ketleyecek şeyler asla söylemiyorum... Öğrenme isteğini açık tutmaya çalışıyorum..."* şeklinde ifade etmiştir. Benzer şekilde A12 merak duygusunu güçlendirmek için kitaplara başvurduğunu *"...İçinde sorular olan kitapları okumaya çalışıyorum... O kitaplar sorgulatıyorlar ve keşfetmeye çalışıyorlar..."* şeklinde belirtmiştir. Bu görüşe sahip iki annenin de öğrenim düzeyinin lisansüstü olması dikkat çekicidir. Eğitim bilimleri doktorası yapan A11 ile matematik eğitimi doktorası yapan A12'nin benzer tutum içerisinde olması öğrenim düzeyinin annelerin çocuklarıyla iletişimi için önemli olduğunu ve öğrenim düzeyinin merak duygusunu geliştirmesine ilişkin farkındalık yarattığını düşündürmektedir. Lone (2017) çocukların merak duygusunu canlı tutarak felsefi duyarlılıklarını geliştirmenin öneminden bahseder. Bunun varsayımları saptama, günlük yaşamda önem arz eden olayları inceleme, varoluşun ilginçliğinin farkında olarak akıl yürütme analizi gerektirdiğini vurgular.

Kesinliğin aksine belirsizlikle, cevaplardan ziyade sorularla ilgili alanı geliştirmek, çocukların büyüdüğü dünyanın karmaşıklığı ile ilgili başarılı bir biçimde araştırma yapmalarını sağlar (Lone, 2017). Ancak, bu durum çocukların soruları karşısında annelerin süreci nasıl ilerletecekleri konusunda bir eğitime gereksinim duyduğunu da göstermektedir. Anneler çocuklarının merak duygusunu etkin tutmaya çalışsalar da, çocuklarının soruları karşısındaki tutumları konusunda desteğe ihtiyaç duymaktadır. Örneğin; A11 bu konudaki destek arayışını “...trafik kazası vb. olduğunda yani insanlar yaşlanmadan nasıl ölür bunun cevabını bulmak için şu aralar arkadaşlarımdan destek alıyorum. Çocuğum henüz sormadı ama sorarsa diye araştırıyorum...” şeklinde ifade etmiştir. Bununla birlikte A12 çocuğunun henüz ilgisi yokken çocuğunu araştırmaya, sürekli kitaplar okuyup TV programları izleyerek öğrenmeye yönlendirmesine rağmen çocuğunun çok fazla soru sormadığını belirtmiştir. Çocuğun henüz konuya ilgisi yokken anlatma kategorisine ilişkin görüşünü A12 “Ben çok anlatmaya çalışıyorum. Çocuğum o tarz şeylere meraklısın diye belirli bir dönem çok anlattığım için, şimdi pek soru sormuyor... xxx TV platformunda bir program var. Çocukların merak ettikleri konularla ilgili. Örneğin kulak nasıl duyar diye başlıyor o bölüm tamamen ona odaklanıp onu araştırıyor. Başka bir bölümünde farklı bir soruya odaklanıyor. Böyle bir çocuk programı... Aslında kızım xxx'teki çocuk programıyla ilgilenmedi ama ben anne olarak “Onu değil de şunu izle” diyerek yönlendiriyorum. Bir şeyler öğren, bak nasıl sorguluyorlar, hangi kaynaklara gidiyorlar... Öyle yönlendirmeye çalışıyorum...” şeklinde ifade etmiştir. Günümüzde öğrenmenin kendisinden ziyade dereceye girme ya da başarılı olma kaygısıyla özellikle öğrenim düzeyi yüksek annelerde öğretme kaygısının daha yoğun olabileceği ve bu annelerin sürekli çocuklarının geri kalacağı korkusuyla dayatmacı bir tavırla öğretme tutumu içinde olabilecekleri akla gelmektedir. Oysaki yetişkinin öğretilerinden doğrudan elde edilen bilgilerin aksine, çocuğun öğrenmeye en hazır olduğu zaman, ilgisinin yoğun olduğu ve ilgi duyduğu nesneye, konuya vb. ilişkin soru sorduğu zamandır (Berk, 2013 s.326; Galinsky, 2019 s.158). Postman (1995) medyanın çocuklar ve yetişkinler üzerinde etkilerine değinmiş, medya yoluyla merak duygusunun yerini siniklik ve kibir duygusunu aldığını vurgulamıştır. Bu durumun, otorite olarak yetişkinlere değil, herhangi bir kaynaktan aktarılan bilgilere olduğu gibi inanan çocuklar yarattığını belirtmiştir. Dolayısıyla “hiç sormadıkları sorulara yanıt verilen çocuklarla ya da kısaca belirtirsek çocuksuz bir dünyayla baş başa kalırız” (Postman, 1995). İfade biçimi olarak A12'nin birden çok kategoride olması ilgi çekicidir. Tablo 4 incelendiğinde A12'nin hem başından savma, dikkatini başka yöne çekme ve bilmediğini söyleme kategorileri hem de soru sormaya teşvik etme ile çocuğun henüz konuya ilgisi yokken anlatma kategorilerinde olduğu görülmektedir. Bu durum öğrenim düzeyinden bağımsız olarak tüm annelere çocuklarıyla iletişim konusunda destek/eğitim verilmesinin gerekliliğini bir kez daha hatırlatmaktadır.

Tablo 4 incelendiğinde annelerin araştırma biçimi olarak çeşitli kaynaklardan yararlandıkları görülmektedir. En çok başvurulan kaynaklar sırasıyla bireyler (f:10), internet (f:9), kitap (f:5), televizyon (f:2) ve tablet (f:1) olarak belirtilmiştir. Anneler çocuklarının sorularını yakınlarına ya da konuyla ilgili çevrelerindeki bir uzmana (öğretmen vb.) sorduklarını ya da çocuklarını sormaları için yönlendirdiklerini belirtmiştir. Çocuğunun araştırması ve öğrenmesi için TV programlarını kullandığını belirten A12 araştırma biçimi olarak TV'yi kullanması

konusundaki görüşünü “xxxxx TV platformunda bir çocuk programı var. Farklı sorulardan oluşan bir program. Her bölümde farklı sorulara odaklanan bir dizi...” şeklinde belirtmiştir. Televizyonu araştırma ve öğrenme aracı olarak kullandığını belirten A3 ise bu konudaki görüşünü “TV çocuk eğitim programlarında eğitimciler oluyor onları takip ediyorum.” şeklinde ifade etmiştir. Öğrenim düzeyi ilkokul olan A3’ün TV programlarını destek hizmetlerden biri olarak görmesi oldukça önemli bir bulgudur. İnal (2010 s.35) erişimi kolay ve ucuz olan televizyonun günlük yaşamın içine girip yerleştiğini ve pek çok kadının günlük rutinlerini televizyon programlarına göre ayarladığını belirtmiştir. TV programlarında çocukla iletişim, çocuk gelişimi ya da çocuk psikolojisi gibi alanlarda görüşlerini belirten uzmanların güvenilirliği ile izleyenlerin medya okuryazarlığı ve eleştirel bakış açısına sahip olması üzerinde durulması gereken bir konudur. A3 görüşmenin devamında interneti kullandığını da eklemiş ve bu konudaki deneyimini “Mesela büyük oğlum çok inatlaşıyor, sorunlarımız var, internetten psikoloğa götürebilir miyim ve nasıl davranmam gerekiyor diye baktım. İnternette küçük yaştaki çocukları psikoloğa götürmeyin, psikolojik olarak daha çok etkiliyor vb. yazıyordu. Eşime de bu şekilde söyledim. Sonra gitmedik, öylece kaldı” şeklinde paylaşmıştır. Araştırma biçimi olarak başvurduğu kaynağın tablet olduğunu belirten A8, tableti çocuğunun kendi kendine öğrenme aracı olarak kullandığını, tableten birçok şeyi öğrendiğini belirtmiştir. A3 ve A8’in görüşleri göz önüne alındığında, hem anne hem de çocuk açısından medya ve medya araçlarının doğru kullanımı konusu gündeme gelmektedir. Günümüzde izleyenleri bilgilendirmeyi amaçlayan programlar düşünmeden izleme aracına dönüşmüş durumdadır (İnal, 2010 s. 36). Medya araçlarına erişimi olan bireyler kendilerine sunulan bilginin kaynağını sorgulamadan bu bilgiyi salt doğru olarak kabul edebilmekte ve yaşamını buna göre yönlendirebilmektedir (Şirin, 2011). A3’ün internetten araştırarak çocuğunu psikoloğa götürmemeye karar vermesi ile A8’in henüz 3-6 yaş aralığındaki ne izleyebileceği konusunda rehberlik edilmesi gereken çocuğuna sınırsız özgürlük tanıyarak tablet vermesi bu çocuklar üzerindeki etkilerinin ne olduğu/olacağı konusunda düşündürücüdür.

Tablo 5’te annelerin çocuklarının sorularını yanıtlama biçimlerine yer verilmiştir. Annelerin çocuklarının sorularını yanıtlama biçimleri, 1-Basit iddiaları içeren yanıtlar vermek, 2-Soruya açıkça odaklanan ve merkezi konuya odaklanan yeterli yanıtlar vermek, 3-Sürecin ayrıntılı bir açıklamasını yapmak veya konuyu daha geniş bir bağlamda ele almak, 4-Soruyu geçiştirmek ve bilmiyorum demek, 5-Soruları tekrarlamak, 6-Bilmediğini söylemek, 7-Otorite yoluyla yanıt aramaya teşvik etmek, 8-Birden çok açıklama yapmak ve 9-Açıklama yapmak ve değerlendirmek olmak üzere dokuz kategori altında incelenmiştir. Annelere yarı yapılandırılmış görüşmeler sırasında sorulan üç soru bu kategoriler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Kategorilere ilişkin tüm soruların toplam frekansları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Annelerin çocukların sorularını yanıtlama biçimleri

Kategori	1.Soru (Ben nasıl oldum?)	2.Soru (Kar nasıl yağar?)	3.Soru (İnsanlar neden ölür?)	f
1-Basit iddiaları içeren yanıtlar vermek	A2, A4, A5, A7, A8, A10, A11	A1, A2, A3, A4, A5, A7, A8, A9, A10, A11 A12	A1, A2, A3, A4, A6, A8, A9, A10, A11, A12	28
2-Soruya açıkça odaklanan ve merkezi konuya odaklanan yeterli yanıtlar vermek	A12	-	-	1
3-Sürecin ayrıntılı bir açıklamasını yapmak veya konuyu daha geniş bir bağlamda ele almak	-	-	A5	1
4-Soruyu geçiştirmek ve bilmiyorum demek	A1, A6, A9	A6	A1, A4, A7	7
5-Soruları tekrarlamak	-	-	-	-
6-Bilmediğini söylemek	-	-	-	-
7-Otorite (Tinsel öğeler/Spritüel güçler/Tanrı vb) yoluyla yanıt aramaya teşvik etmek	A2, A3, A8, A10	A2, A9	A2, A3	8
8-Birden çok açıklama yapmak	-	-	-	-
9-Açıklama yapmak ve değerlendirmek	-	-	-	-

Tablo 5 incelendiğinde, annelerin neredeyse tamamının çocuklarının sorularına basit iddiaları içeren yanıtlarla (f:28) cevap verdiği görülmektedir. Çocukların “Anne, ben nasıl oldum?” sorusuna ilişkin yanıtları incelendiğinde, soruya yüzeysel bir yanıt verdikleri, evlilik sonrasında olduğu ve karın kesilerek oradan çıkartıldığı şeklinde açıklamalar yapıldığı görülmektedir. Erken çocukluk dönemindeki çocuklar önce kendi cinsel organlarını tanımaya, sonra karşı cinsi tanımaya odaklanan sorular sorar. Yaşı ilerledikçe, kendi cinsel organının neden arkadaşınınkinden farklı olduğu ve dünyaya nasıl geldiği konularına ilgi duymaya başlar (Artan, 2018). Bu konuya ilişkin yanıtını A5 “...Karnımdaydın, doktorlar buradan (eliyle karnını göstererek) kestiler, beni uyutarak aldılar...”, A7 “Babanla birbimizi çok sevdik, evlendik, sen benim karnımda büyüdün, büyüdün, büyüdün... Hastaneye gittik, doktorlar seni benim karnımdan aldı. Zaten sezaryen oldum...”, A8 “... Karnımdan doğdun diyorum... ve karnım şişince çocuk olacağını biliyor. Mesela gelip karnıma vuruyor anne karnında bebek varsa ölsün diyor ben kardeş istemiyorum. Karnımdan yetiştiğini biliyor...”, A11 “Sen benim karnımdaydın, o zamanlar küçücük bir bebektin, elimle gösteriyorum, fasulye kadardın küçüktün, ben yemek yedikçe sen büyüdün, bir süre sonra karnıma sığmadın ve doğdun...” şeklinde ifade etmiştir.

Çocukların “Anne, kar nasıl yağar?” sorusunda ilişkin yanıtları incelendiğinde, temel ve basit ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Soru niteliği itibarıyla, bilimsel ve somut şekilde anlatılabilecekken yalnızca basit ifadelerle anlatılma yolunun

tercih edilmesi ilgi çekici bir bulgudur. Bu konuya ilişkin yanıtını A1 *“Suyla buharın birleşmesinden diye anlatırım... Bilimsel açıdan düşünerek kışın geldiğinin belirtisi kar diye açıklarım...”*, A3 *“...Hava ısınıyor, ısınıyor, yukarıda sıcak ve soğuk bulutlar birleştiği için yağmur, kar yağıyor... Yeryüzündeki sular, denizler buharlaşıp gökyüzüne gittiğinde sıcak-soğuk bulutların çarpışmasıyla oluşuyor.”*, A7 *“Hava birden soğuyor, çok soğuduğu için yağmur damlacıkları kar şeklinde geliyor...”*, A12 *“... Onlar kristalleşiyorlar, hava çok soğuyor, bulutlarda birikiyor, dünyaya geri dönüyor...”* şeklinde ifade etmiştir.

Çocukların *“Anne, insanlar neden ölür?”* sorusunda ilişkin yanıtları incelendiğinde, annelerin çocuklarının sorularını yanıtlamaya çekindikleri, çocuklarının korkabileceği ve üzülebileceğini düşünerek yok saydıkları ya da ölümü yaşlanma ve hastalıkla ilişki kurarak açıkladıkları görülmektedir. Bu konuya ilişkin yanıtını A3 *“Doğuyorlar, yaşıyorlar, bir zaman sonra da yaşlandığı zaman ömür boyu yaşama şansı olmadığı için hastalandıklarında ölüyorlar...”*, A8 *“...yaşlı insanların öleceğini biliyor, insanlar yaşlanınca ölür diyor...”*, A11 *“...İnsanlar çok yaşlanınca artık yaşayamazlar, yürüyemezler, yemek yiyemezler, içemezler, bir süre sonra uuuun bir uykuya dalarlar...”* şeklinde ifade etmiştir. Ölüm konusunda açıklama yapmadan yalnızca yaş döngüsüne ilişkin bir iki cümle ile geçtirdikleri de belirlenmiştir. Örneğin; A6 *“Doğuyor, yaşıyor, ölüyorlar diye açıklarım...”* Bunun yanında bazı annelerin ise çocuklarına ölümü zararlı yiyecekler tüketme veya güvenliklerine dikkat etmeme sonucu olan bir olay olarak anlatmaları da dikkat çekicidir. Bu konuya ilişkin yanıtını A1 *“...Hasta, yaşlı öldü dedim... Sağlıklı beslenmedikleri için diye yola çıkarım. Zararlı şeyler yersen ölürsün derim. Sigara alkol öldürür derim. Çok yaşlanınca ölüyorsun diye açıklamak lazım...”*, A12 *“... Henüz yakından ölümü görmedi... Ama izlediklerinden ölümün nasıl bir şey olduğunu biliyor... Emniyet kemerimizi takmazsak ve kaza olursa artık birbirimizi göremeyiz. Ben seni çok özlerin şeklinde açıklıyorum. Yaşlılıkla bağdaştırmadan açıklıyorum. Öyle açıklarsam anneannesinin babaannesinin öleceğini düşünür o korku ayrılık kaygısına yol açar diye... Ama sorsaydı artık birbirimizi göremeyeceğiz ama bir gün mutlaka birbirimizi bulacağız şeklinde açıklardım...”* cümleleriyle ifade etmiştir. Bu ifadeler incelendiğinde A12'nin başvurduğu kaynaklar dolayısıyla ölümü hastalık ya da yaşlılıkla bağdaştırmaktan kaçınması göze çarpmaktadır. Çocuklarla ilgili kaynakların niteliği ve ebeveynlere yol gösterici olması oldukça önemlidir. Bu açıdan alanında uzman kişilerin ve güvenilir yayınların kaynaklarına başvurulmasının, ebeveynlerin tutumlarını olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir. Bunun için ölüm gibi konularda çocuklara açıklama yaparken çocukların içinde buldukları yaşın gelişim özelliklerini bilmek çocuklara yapılan açıklamanın niteliğini olumlu yönde etkileyecektir (Ekşi, 1999). Literatür incelendiğinde ölümün yaşlılıkla bağdaştırılmasının çocuklarda ayrılık kaygısına neden olabileceği düşünülmektedir (Ekşi, 1999; Erdoğan & Karaman, 2008) Bu nedenle, ölüm yaşlılık veya yaşlılıkla özdeşleştirilmemeli, yeryüzündeki her canlının bir yaşam süresi olduğu, yaşam süresi sona erdiğinde ölümün gerçekleştiği yalın bir biçimde açıklanmalıdır (Şahin Zeteroğlu, 2018). Grollman (1995, aktaran Şahin Zeteroğlu, 2018) ölüm kavramının çocuklara, onların bildikleri düzeyde olmak üzere yaşam fonksiyonlarını sona ermesi şeklinde açıklanabileceğini belirtmiştir.

Soruya açıkça odaklanan ve merkezi konuya odaklanan yeterli yanıtlar verme kategorisinde yalnızca tek yanıtın olması dikkat çekici bir bulgudur. Bu kategoriye ilişkin yanıt, çocukların cinsel gelişimlerine yönelik “Anne, ben nasıl oldum?” sorusunda verilmiştir. Bu konuya ilişkin yanıtını A12 “...Tanıması için bir kitap almıştım, “Anne ben nasıl oldum” diye bir kitaptı sanırım... Onu okuduk, sonra cevabıyla çok ilgilenmedi, bir yerden duymuş da öğrenmiş gibi oldu o yüzden devam etmedik...” şeklinde ifade etmiştir. Annenin çocuğun sorusu karşısında soruya doğrudan odaklanan ve çocuğun yaşına uygun bir kaynağa başvurması, soruya açıkça odaklandığını ve merkezi konuya yoğunlaştığını düşündürmektedir.

Sürecin ayrıntılı bir açıklamasını yapmak veya konuyu daha geniş bir bağlamda ele almak kategorisinde de tek bir yanıt yer almaktadır. Bu kategoriye ilişkin yanıt, “Anne, insanlar neden ölür?” sorusunda verilmiştir. Bu konuya ilişkin yanıtını A5 “Nasıl dünyaya geliyorsak bir şekilde hepimizin dünyadan geçmesi lazım. Çünkü insanlar çoğaldıkça dünya zorlaşır, yaşanılmaz bir hal alır. Onun için zamanı geldikçe insanların yaşı ilerledikçe... Doğduğumuz gibi ölürüz, bu hayatımızın akışı, dünyada her doğan kalsaydı nasıl yaşanırdı...” şeklinde ifade etmiştir.

Annelerin en çok başvurdukları yollardan biri olan (f:7) soruyu geçiştirmek ve bilmiyorum demek kategorisinde anneler tarafından her üç soruya da verilen yanıtlar yer almaktadır. Bu kategoriye ilişkin yanıt, “Anne, ben nasıl oldum?” sorusunda A1 tarafından “Büyüyünce anlatırım... Sen de büyüyünce anlarsın” gibi bir cevap veririm. Cinsel içerikli bir şey olduğu için ona ağır geleceğini düşünürüm.” ve A6 tarafından “...Kuşlar getiriyor...” şeklinde ifade edilmiştir. Öğrenim düzeyi lise olan bir anne tarafından kuşlar getiriyor yanıtının belirtilmesi oldukça ilginç bir bulgudur. Piaget dahi çocukların, sordukları “Ben nereden geldim?” sorusuna anne babaların verdikleri “Allah gönderdi”, “Leylekler getirdi” cevaplarına inanmadıklarını, inananların ise anne babanın bebeği nasıl getirttiklerini anlamaya çalıştıklarını belirtmiştir (Piaget, 2010). Bu kategoriye ilişkin yanıt, “Anne, kar nasıl yağar?” sorusunda A6 tarafından “Bulutlar ağlıyor” şeklinde dile getirilmiştir. Bu yanıt zaten çocukların bu dönemdeki gelişim özelliklerinden olan Piaget’in üzerinde durduğu antropomorfik düşünce biçimini arttırıp, çocuğu gerçek bağlamından uzaklaştırabilir. Bu kategoriye ilişkin yanıt, “Anne, insanlar neden ölür?” sorusunda A1 tarafından “Sormaması için elimden geleni yapıyorum... Ama şimdi çocuk bunu anlamayacağı için bence üzerinde konuşulmaması lazım.” ve A7 tarafından “...İnsanlar neden ölüyor ölünce insanlar nereye gidiyor diyor ben de insanlar ölünce cennete gidiyor diyorum Çünkü cehennemden bahsedemem. Onu kaldıracak bir çocuk değil. Ölümün çok da kötü olmadığını anlatsın diye. Cennet nasıl bir yer diyor mutlu olduğumuz bir yer diyorum.” şeklinde ifade etmiştir.

Piaget (2007), örneğin 3 yaşında bir çocuğun sorduğu “Neden ağaçların yaprakları var?” sorusunun bazen bir yetişkin gibi “için” ya da “diye” ile biten veya “çünkü” ile başlayan cevaplar aramaya yönelik olduğunu, bazen de hiçbir cevabı amaçlamadan sıradan bir hayreti ya da kaygıyı anlattığını ifade etmiştir. Çocukların, çoğu zaman bu şekilde olduğu görülen ‘niçin’ sorularını kendi iddialarına karşı çıkılmaması için kullandığı dikkati çeker. Çocuğa verilecek cevap geciktiğinde çocuğun buna aldırış etmeden cevabı yine kendisinin verdiği görülür. Çocuğun yaşı gereği egosantrik olabilen sorular konuya ilgi duymadan antropomorfizm nedeniyle {(ağaçlara kimin yapraklar taktığını) “Neden ağaçların yaprağı var?”} bilmek istemeye yönelik

olabilir. Ayrıca, çocuk bunu insanlara yönelik amaç ve yarar kaygısıyla soruyor olabilir: “Neden ağaç bu kadar büyük?” vb. Bunlar haricinde, çevresel koşulların da çocukların sorularının oluşmasında etkili bir faktör olduğu unutulmamalıdır. Çocuğun günlük rutini dışında karşılaştığı bir olay, yer, kişi de çocuğun merakını arttırabilir. Hayvanat bahçesine veya dinazor fosillerinin olduğu bir müzeye yapılan gezi sonrasında çocuklar biyolojik temelli sorulara odaklanabilir (Berk, 2013 s.326).

Otorite yoluyla yanıt aramaya teşvik etme kategorisinin de annelerin sıklıkla (f:8) başvurduğu yollardan biri olduğu görülmektedir. Bu kategoride anneler tarafından her üç soruya verilen yanıtlar yer almaktadır. Bu kategoriye ilişkin yanıt, “Anne, ben nasıl oldum?” sorusunda A3 tarafından *“Biz akşam yatarken Allah’ım bizim bebeğimiz olsun diyerek dua ettik. Sabah kalkınca bu şekilde oldu...”* ve A8 tarafından *“...Allah gönderdi diyorum ilerisi yok bu kadar. Büyüyünce öğrenirsin... Onu şöyle biliyor Allah’ın gönderdiği bir şey olarak...”* şeklinde ifade etmiştir. Bu kategoriye ilişkin yanıt, “Anne, insanlar neden ölür?” sorusunda A3 tarafından *“...Allah’ın emri olduğu için ölüyorlar...”* biçiminde dile getirilmiştir.

Araştırma bulgularına bakıldığında, annelerin çocukların gerek doğa, gerek cinsel gelişim ile ilgili sorularına Tanrı kaynaklı açıklamalar getirdikleri görülmektedir. Örneğin bir anne “Kar nasıl olur?” sorusuna ‘Allah yağdırır’ yanıtını vermiş; başka bir anne ‘İnsanlar neden ölür?’ sorusuna ‘Allah çok sevdiği için yanına alır’; ‘Ben nasıl doğdum?’ sorusuna ise ‘Allah’tan bir çocuk istedik, o da seni bize gönderdi.’ yanıtını vermiştir. Bu tarz soruların çocukların merakını tatmin etmemenin yanı sıra, Tanrı konusundaki sorgulamalarını arttırması olasıdır. Droit (2017) çocuklarla Tanrı hakkında konuşurken vurgulanması gereken şeyin hoşgörünün gerekliliği olduğunu belirtir. Çünkü asırlardır Tanrı hakkında hem inananların hem de inanmayanların söyleyecek çok fazla şeyi yoktur. Tek tanrıyı referans alan inançların Tanrı konusundaki ortak fikri; onun dünyayı yaratan, her şeyi bilen, gören, duyan, sonsuz güce sahip ve kusursuz iradeli olduğu yönündedir. Kişinin paylaştığı ve reddettiği inançları ne olursa olsun çocuklara hem başkalarının hem kendisinin neye inandığını açıklayabilmek oldukça önemlidir. Bu açıdan bakıldığında zor olsa da, bireyin başkalarının fikirlerini paylaşmadığı, haksız olduğunu düşündüğü halde, onların inandıkları şeye inanmaya meşru biçimde hakları olduğunu hem kendisine hem de çocuklara anlatabilmesi gerekir (Droit, 2017). Bu yaklaşım toplumda hüküm süren hoşgörüsüzlüğün, fanatizmin, inandığımız şeyin üstün, başkalarının inandığı şeyin aşağılık olduğuna dair yaygın kanının azaltılmasını destekleyebilir. Ayrıca, felsefi temelli ya da bilgi temelli sorulara sürekli olarak geçişirme amaçlı verilen Tanrı yanıtı çocuklarda görülen animizm ve yapaycılık gibi gelişimsel özellikleri destekleyerek “nedensel öncesi (pre-causal)” düşünme sürecini uzatabilir. Bununla birlikte Piaget, çocuk yapaycılığının kaynağının anne baba sevgisi olabileceğini belirtmiştir. Çocuğun anne babasını ilahlaştırması çocuk için dünyanın onların ya da insanların aktivitesine bağlı olması sonucunu doğurur (Piaget, 2010).

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde soruları tekrarladığını, bilmediğini, birden çok açıklama yaptığını veya açıklama yapıp değerlendirdiğini belirten anne bulunmamaktadır. Bu kategorilerin tabloda yer almasının nedeni annelerin görüşlerinin bu başlıklar altında değerlendirilmesidir. Aslında görüşmenin

başlangıcında çocuklarının sorularını her zaman yanıtlamadığını, bazen geçiştirdiğini ya da ertelediğini belirten anneler, araştırmada sorulan üç özel soruya da çocuklarının tüm sorularını yanıtlıyormuşçasına yanıt vermesi, annelerin sosyal beğenirlik kaygısı yaşıyor olabileceğini düşündürmektedir. Tizard ve diğerleri (1983) okul öncesi çocukların sorularındaki ve ebeveynlerin cevaplarındaki sosyo-ekonomik düzeyleri değişkeninde inceledikleri araştırmalarının sonucunda sosyo-ekonomik düzeyi yüksek ailelerin kız çocuklarının sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerin çocuklarından daha fazla “neden” sorusu sorduklarını bulmuşlardır. Ayrıca çocukların sorularının okuldan çok evde (okulda da oyun etkinliği sırasında yoğunlaşmaktadır) ortaya çıktığını belirlemiştir. Bunu, öğretmen ve çocuk arasındaki temel güç ilişkisini yansıtan bir durum olarak açıklamışlardır: “Çocuklar okuldaki rollerinin sormak değil, cevap vermek olduğunu çok çabuk öğreniyor gibi görünmektedirler.” Aynı zamanda Tizard ve diğerleri (1983)’nin çalışmalarında soru sorma davranışının, annelerin cevaplarının yeterliliğindeki sıklık ile pozitif bir ilgisi olduğu ortaya çıkmıştır. Orta sınıfa dahil olan annelerin, çocuklarının sorularının daha büyük bir kısmını cevapladığı ve cevaplarının daha açık ve net olma eğiliminde olduğu belirlenmiştir.

Bu araştırmadaki ‘Annelerin çocukların sorularını yanıtlama biçimleri’ başlığına ait kategorilerden biri olan ‘Soruları tekrarlayan yanıtlar’ a uygun herhangi bir cevap vermedikleri görülmüştür. Oysaki çocukların düşünme becerilerini geliştiren, merak duygusunu destekleyen en doğru yaklaşımlardan biri, çocuğun sorusuna (özellikle de felsefi temelli) soruyla karşılık vermek ve sohbet süreci başlatmaktır. Soruları tekrarlamak konusunda Stiekel (2019) oğlunun “Baba, sen neden varsın?” sorusu karşısında kısa bir süre şaşkınlık yaşadktan sonra ona “Peki sen neden var olduğumu düşünüyorsun?” sorusunu yöneltmiştir. Stiekel, oğluna “Peki sen neden var olduğumu düşünüyorsun?” sorusunu yönelttiğinde “Beni okula götürmek için, bana kitap okumak için...” gibi benmerkezci yanıtlar vermiş olsa da babası “Peki sen neden varsın?” diye sorunca “Oyun oynamak için” demiş ve babasıyla keyifle oynadıkları bir oyun için başlangıç olmuştur. Bazen ebeveynlerin cevap veremeyeceklerini düşünüp kaygı duydukları sorular, çocuklarıyla oyun oynamaya başlamak ya da sohbet etmek gibi çok değerli şeylere vesile olurlar. Bu sebeple Stiekel (2019) soruların bazı şeyleri harekete geçirdiğini, yaşamın motorları olduğunu ve sadece bir sorunun sorulmuş olmasının ve cevabının aranmaya başlanmış olmasının bile hayal gücünü canlandırdığını vurgulamıştır. Bu açıdan McCall (2017)’un çalışması beş yaş çocuklarının sorduğu sorularla, akıl yürütme becerileriyle nasıl felsefe yapabildiklerini göstermesi açısından oldukça ilgi çekicidir.

Barbieri, Colavita ve Scheuer (1990), çalışmalarında üç yaşındaki çocukların akranlarına yönelik açıklamalarına ilişkin verilerde, açıklamaların bilişsel nedenlerle değil, sosyal etkileşimi düzenleme girişimleri olarak ortaya çıktığını göstermişlerdir. Buna karşılık, Callanan ve Oakes (1992), çocukların nedensel soruları ve ebeveynlerin açıklamaları hakkındaki verileri, çocukların teorilerinin kurulduğu alanlar hakkında zengin bir bilgi alışverişi olduğunu göstermektedir. Bu iki araştırma arasındaki farklılık, sorulara karşı açıklamalara veya akranlara karşı ebeveyn-çocuk etkileşimine odaklanarak açıklanabilir. Küçük çocukların kendi

dünyalarını anlama girişimlerinin bu analizleri, sadece günlük aktivitelere eşlik eden ebeveyn-çocuk konuşmalarında çocukların teorilerinin nasıl geliştiğini değil, aynı zamanda çocukların benzer soru-açıklama ve teoriye katılımını nasıl geliştireceklerini öğrenmeye yardımcı olacak niteliktedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Araştırma bulguları incelendiğinde, dört-altı yaş çocuklarının bilgi ve felsefi temelli sorular sorduğu belirlenmiştir. Callanan ve Oakes (1992) çalışmalarında okul öncesi dönemde “neden” sorularının en sık rastlanan nedensel sorular olduğunu belirlemiştir. Ebeveynlerin çocuklarının nedensel sorularına cevaplarının çoğunun nedensel açıklamalar olduğuna dair net kanıtlar göstermişlerdir. Ebeveynler “neden” ve “nasıl” sorularını nedensel bilgi talepleri olarak yorumladıkları için, çocuklar bu soruları, hakkında önemli bilgileri öğrenecekleri konuşmaları başlatmak için kullanabilirler. Ebeveynler nedensel soruları en çok sebeplerden ya da mekanizma açıklamalarından (Aristoteles'in “etkin nedenine” benzer) yararlanarak cevaplamışlardır. Callanan ve Oakes (1992) ebeveynlerin açıklamalarının, çocukların inanç gibi soyut olaylarla ilgili çıkarımlar yapmaya başlamaları için potansiyel bir mekanizma olduğunu belirtmiştir.

Araştırmanın sonuçlarına göre, annelerin çocuklarının soruları karşısında daha çok kaygı/endişe (f:5) yaşadıkları göze çarpmaktadır. Bununla ilgili olarak, anneler çocukların sorularına yanıt verememe, yanlış yanıtlama ya da yanıtından dolayı çocukta psikolojik değişim gözlemlene ihtimalinden dolayı kaygı/endişe duyduklarını belirtmiştir. Annelerin verdikleri cevaplara bakıldığında genel olarak “Anne ben nasıl dünyaya geldim?” sorusuna verdikleri yanıtlarda, çocukların, bu sorunun cevabını cinsel içerikli olduğu gerekçesiyle anlamayacaklarını belirtmişlerdir. Hatta lisansüstü öğrenim düzeyindeki bir anne, “cevabını bilmediğim için değil, ama çocuğa bunu nasıl anlatacağımı bilmediğim için anlatamam” yanıtını vermiştir. Bununla birlikte, hem “Anne ben nasıl dünyaya geldim?”, hem “Kar nasıl oluşur?” hem de “Neden insanlar ölür?” sorusuna ise “Allah gönderdi”, “Allah çok sevdiği için yanına almıştır” gibi cevaplar vermişlerdir. Tezat oluşturan bu durum, annelerin çocukların anlamayacakları gerekçesiyle cevap vermekten kaçınırken Allah ile ilişkisini kurarak daha kestirme cevapları tercih ettiklerini göstermiştir. Ancak okul öncesi dönem için, çocukların anlamadıkları konuları sadece yine anlamadıkları ve soyut olan bir kavram ile açıklamaya çalışmak/geçıştirmek çocukların konu hakkında daha derin düşünmesine engel olabilir ya da çocuklar tatmin olmadıkları soruların yanıtlarını başka kaynaklardan aramaya yönelebilirler. Ayrıca, “Allah çok sevdiği için yanına almıştır” gibi cevaplar Allah’a karşı korku ve kaygı yaratacağı gibi çocukta ölüm korkusunun pekişmesine neden olabilir.

Araştırmanın bir başka bulgusuna göre, tüm annelerin çocuklarının neredeyse tamamının çocuklarının sorularına basit iddiaları içeren yanıtlarla (f:28) cevap verdiği görülmektedir. Oysaki çocukların sorularının yararlı olmasının temel ölçütünün yetişkinlerin yanıtlarıdır. Çocuklar sorularının açık ve net bir yanıtını almadıklarında, ısrarcı bir şekilde merak ettikleri şeye yönelik bir bilgi alana kadar sorularını tekrarlarlar (Berk, 2013 s.326). Bu açıdan, anne-çocuk etkileşiminin de önemli olduğu vurgulanabilir. Bu konu kapsamında, Chandra (2008) çalışmasında, Vygotsky temelli anne-çocuk etkileşiminin çocukların eleştirel düşünme

becerilerini geliştirdiğini belirleyerek anne tutumunun çocuğun düşünme becerileri üzerindeki önemini ortaya koymuştur. Bu konuyla ilgili olarak Şahhüseyinoğlu (2010) çocukların üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesinde soruların önemini ortaya koyan çalışmasında altı yaş çocuklarının merakını ve sorgulamasını teşvik etmek amacıyla araştırmasına onların soru soracakları ilgi çekici bir mekân hazırlayarak başlamıştır. Örneğin sınıflarında bir kâse kuş yemi ile karşılaşan çocuklar “Bu ne? Nereden geldi? Onu kim getirdi? Neden burada? Neye benziyor?” sorularını sorarak varsayımlarda bulunmaya başlamışlardır. Çocukların sorularla pekişen bu merakları onların gözlem ve inceleme yaptıkları süreçle devam etmiştir. Öğretmenlerin çocukların sorularına doğrudan ve tam cevap vermeden, ancak çocukları soru sormaya ve gördükleri şeyler hakkında daha fazla düşünmeye teşvik etmesi sürecinde çocukların düşünme becerilerindeki gelişim ortaya konmuştur. Bununla ilgili olarak, Biddulph, Symington ve Osborne (1986) çocukların sorularının okul öncesi eğitim kurumlarında özellikle bilim etkinlikleri sırasında da oldukça değerli olduğunu ve eğitim programını yönlendiren bir öge olduğunu vurgulamıştır.

Çocukların sorularıyla ilgili çalışmalarda çocukların gelişim dönemlerinin ve bu döneme özgü soru tarzlarının dikkate alınması önemli görülmektedir. Bu açıdan bu çalışmanın bulguları çocukların sorularına yönelik çalışma yapmak isteyen ve bu konuda ailelerin yeterliliklerini ve eksiklerini görmek isteyen araştırmacılara yol gösterecek niteliktedir. Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çocukların sorduğu sorular 42 anneden elde edilen verilerle, annelerin çocuklarının sorularına verdikleri yanıtlar ise 12 anneden elde edilen verilerle sınırlıdır. Araştırmanın ilk aşamasındaki çalışma grubu için veri doyumunun sağlanması, ikinci aşaması için ise maksimum çeşitlilik kullanılması araştırmanın güçlü yanlarını oluşturmaktadır. Çalışma grubu nitel bir çalışma için yeterlilik göstermekle birlikte, nitel çalışmaların en önemli sınırlılıklarından biri olan genelleme yapmaya uygun değildir. Bu çalışmada 4-6 yaş çocuklarının sordukları sorulara örnekler bulunmaktadır, ancak her çocuğun potansiyelinin farklı olduğu, farklı çevrelerde yetiştiği unutulmamalıdır. Ayrıca, annelerin çocuklarının sorularına verdikleri yanıtların aile dinamiklerini etkileyen birçok faktöre göre değişebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Tüm bunlar değerlendirildiğinde şu öneriler sunulabilir: Genellenebilir sonuçlara ulaşmak için daha büyük örneklem grupları üzerinde çalışmalar yapılabilir. Öğrenim düzeyi ve alanı ne olursa olsun tüm annelere çocukla iletişim, çocukların soruları, çocukların gelişim özellikleri gibi konularda eğitimlerin verilmesi önerilebilir. Bu konudaki eğitimler erişilebilir ve ücretsiz olmalı, destek hizmet olarak tüm annelere sunulmalıdır. Bu çalışmada ortaya çıkan çocukların en çok sorduğu üç soru için öğretmenlerle bir araştırma yapılarak, öğretmenlerin çocukların soruları karşısındaki tutumları değerlendirilebilir. Çocukların sorularından yola çıkılarak ailelere çocuklarıyla nasıl felsefi sohbet yapılabileceğini gösteren programlara ve çalışmalara yer verilebilir.

Extended Summary

Purpose and Significance

Piaget states that there is no effective and convenient way of understanding children's logic other than examining questions asked by children spontaneously. Children's questions about why things exist and how things are conducted reflect their curiosity and learning motivation. Their questions, particularly those starting with "Why" have attracted attention as an important indicator of their development levels. A child who asks questions has an active role and the behavior of asking questions is important to develop the child's understanding. Piaget states that spontaneous curiosity in origin of children's questions directs to origin of everything else. When considering all these; parents' attitudes and responses towards their children's questions are very important for the sustainability of children's efforts of continuing to ask questions, have curiosity, investigate, explore and find answers to their questions. From this point of view, this study focuses on What, Why, Who, When, Where (5 Ws) and How (1H) questions addressed by the children to their mothers and the mothers' attitudes and responses towards their children's questions. The aim of the study is to examine the 'five Ws and one H' questions asked by the children aged four to six years and their mothers' responses to these questions.

Methodology

This study was designed in a qualitative model. Basic qualitative research design was used in the study. There were two stages in the study; the first stage formed the basis for the second stage. The first stage was the screening study and the web browsing was used. At this stage, the most frequently asked questions of 4-6-year-old children were determined through open-ended questions asked to their mothers. The data obtained from this study were used to determine the questions to be used in the second step of the interviews. In the second stage of the study, the responses of the mothers towards the most frequently asked questions of the children were determined through semi-structured interviews. The study group selected for the screening design of the study consisted of 42 women with children aged 4-6 years, determined by using snowball sampling. The study group of the second stage of the study consisted of 12 mothers determined by using the maximum diversity sampling method, one of the purposeful sampling methods. The Children's Thought World Questionnaire developed by the researchers was used to determine the most frequently asked questions of children to their mothers. A semi-structured interview form was used to examine the mothers' responses to the questions and the way they answered the questions. The content analysis was used for data analysis. As a result of the analysis, the children's questions were grouped under two main themes: philosophical and knowledge-based questions. The ways of answering the questions of the children by the mothers were evaluated under nine categories. 1-To give simple answers, 2-To give sufficient answers that clearly focus on the question and the central issue, 3-To give a detailed explanation of the process or to discuss the issue in a wider context, 4-To pass the question and say I don't know, 5-To repeat the questions, 6-To say that you do not know, 7-To encourage seeking answers through authority, 8-To make multiple explanations and 9-To make and evaluate statements. The

answers given by the mothers to the most frequently asked “How was I made? How does it snow? Why do people die?” questions of the children were evaluated within the framework of these categories.

Results

When analyzing the data acquired from the Children’s Thought World Questionnaire; the children’s questions were collected under two main themes as philosophical-based questions and knowledge-based questions. While the philosophical-based questions covered only one category of Why/How Questions, the knowledge-based questions included seven categories as Nature, Physiological Development, Concepts, Environment/Daily Labor, Technology, Religion and Animals. The children’s questions were collected under these categories. It was determined that questions frequently asked by the four-six-year-old children were knowledge-based questions. For example, “How does it snow? Why is the sky blue? How is our world?” were some of these questions.

The mothers’ attitudes towards their children’s questions were evaluated under three themes as their feelings about these questions, their ways of answering the questions and their ways of investigating the questions. The theme of feeling was collected under five categories as; sorrow, regret, guilt, concern/anxiety and comfort. The theme of expression way was collected under nine categories as; putting someone off/evading, answering even if she doesn’t know, distracting/postponing, answering with an expectation that the child would not understand, listening, telling that she doesn’t know, answering by concretizing, ignoring (the child’s) feelings and telling the truth, encouraging him/her to ask questions and answering the child before she/he asks a question/discussing the subject before the child develops an interest in it. The theme of way of investigating was collected under five categories as internet, book, television, individuals (relative or expert) and tablet. For example, it was determined that the mothers mostly felt anxious/concerned about their children’s questions. M1 expressed her opinions about this issue as; “Rather than giving the correct answer, I consider my child’s psychology. I mean, we need to tell them temporary words. After I told him that people will die when they get old, he has been dreading that I will get old. Once in every month, he tells me “Mommy, take good care of yourself. Do not ever get old...”. Another mother (M3) expressed her anxiety as; “If I do not have knowledge, I worry that I will tell something wrong or missing or misguide....”.

In another finding of the study, it was determined that almost all of the mothers answered their children’s questions using simple suggestions. When examining their answers to the children’s question, “Mom, how was I made?”; it was seen that they gave superficial answers to the question, telling that they had been made after marriage and been cut off from their belly. For example, M5 answered this question as; “...You were in my belly. The doctors cut off here (points her belly with her hand) and they took you out while I was sleeping...”.

When examining their answers to the children’s question, “Mom, how does it snow?”; it was observed that they used basic and simple statements. While the question, by its quality, could be answered scientifically and concretely, the

mothers preferred to answer it only with simple statements, which is an interesting finding. For example, M1 answered this question as; “I would explain it as the combination of water and steam.... Considering from a scientific point of view, I would say that snow is a winter herald...”.

When examining their answers to the children’s question, “Mom, why do people die?”, it was seen that the mothers abstained from answering this question and just ignored it thinking that the children could get scared and sad or explained death in association with ageing and illness. For example, M3 answered this question as; “People are born and live; then after a while, they get older and sick and die. Because no one will live forever...”.

Discussion and Conclusion

When examining the results of the study, it was determined that the children aged four to six years asked philosophical-based questions and knowledge-based questions. In their study, Callanan and Oakes found that “Why” questions were the most frequently encountered causal questions in the preschool period. There were clear evidences that the parents’ answers to their children’s casual questions were mainly casual explanations. Since parents interpret “why” and “how” questions as their casual information requests, children may use these questions to start conversations in which they can get important information. The parents answered the casual questions mostly using reasons or mechanism explanations (similar to Aristotle’s “effective cause”). Callanan and Oakes indicated that parents’ explanations were a potential mechanism for children to start making inferences concerning abstract phenomena like belief.

According to the results of the study, it was seen that almost all of the mothers answers their children’s questions using simple suggestions (f:28). On the other hand, in the study by Chandra it was determined that Vygotsky-based mother-child interaction developed children’s critical thinking skills and thus, revealed the importance of the mother’s attitudes on the child’s thinking skills. In a relevant study conducted by Sahnuseyinoglu to reveal the importance of questions in developing children’s higher order thinking skills, an interesting space was used to arouse six-year-old children’s curiosity and questioning. When considering all these, the following suggestions can be offered;

No matter what educational level and field they have, it is recommended that all mothers can be trained on issues such as communication with children, children’s questions and children’s developmental characteristics. The related trainings should be accessible and free and should be provided to all mothers as a support service. A research can be conducted with teachers concerning the three most frequently asked questions of children which were revealed in this study and teachers’ attitudes towards children’s questions can be evaluated. Based on children’s questions; programs and studies indicating how families should start philosophical conversations with their children can be included.

Kaynakça

- Artan, İ. (2018). Okul öncesi dönemde cinsel sorular İ. Artan (Ed.) *Cinsel gelişim ve eğitim* içinde. Ankara: Hedef.
- Barbieri, M. S., Colavita, F., & Scheuer, N. (1990). The beginning of the explaining capacity G. Con, Ramsden & C.E. Snow (Eds.). *Children's language* içinde (s. 245-271). New York: Psychology Press.
- Berk, L. (2013). *Doğum öncesinden orta çocukluğa bebekler ve çocuklar* (Çev: N. Işıkoğlu Erdoğan). Ankara: Nobel.
- Biddulph, F., Symington, D., & Osborne, R. (1986). The place of children's questions in primary science education. *Research in Science & Technological Education*, 4(1), 77-88.
- Callanan, M. A., & Oakes, L. M. (1992). Preschoolers' questions and parents' explanations: Causal thinking in everyday activity. *Cognitive Development*, 7(2), 213-233.
- Chandra, J. S. (2008). *A Vygotskykian perspective on promoting critical thinking in young children through mother-child interaction* (Yayımlanmamış doktora tezi). Murdoch Üniversitesi, Perth.
- Chouinard, M. M. (2007). Children's questions: A mechanism for cognitive development. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 72(1).
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları araştırma deseni* (Çev. Ed: B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Droit, R. P. (2017). *Çocuklarla felsefe sohbetleri* (Çev: A. Karakış). İstanbul: Say Yayınları.
- Ekşi A. (1999). Çocukta ölüm algısı ve terminal dönemde hasta çocuk (Ed. A Ekşi.). *Ben Hasta Değilim* içinde (s.476-489) İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Erdoğan, A., & Karaman, M. G. (2008). Kronik ve ölümcül hastalığı olan çocuk ve ergenlerde ruhsal sorunların tanınması ve yönetilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9(4), 244.
- Galinsky, E. (2019). *Gelişen zihin* (Çev: K. T. Yaralı & E. Cesur). Ankara: Nobel Yaşam.
- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş* (Çev. Ed: A. Ersoy & P. Yalçınoğlu). Ankara: Anı.
- Gordon, T. (2015). *Etkili anne-baba eğitimi* (Çev: D. Tekin & N. Özkan). İstanbul: Profil.
- Grollman, E. A. (1995). *Living when a loved one has died*, 3th Edition. Boston: Beacon Press.

- İnal, A. (2010). Anlatı yapıtları ve televizyonun anlatsal potansiyeli üzerine bir tartışma (Ed. T. Durna). *Medyadan Söylemler* içinde (s. 15-37). İstanbul: Libra Kitapçılık ve yayıncılık.
- Isaacs, N. (1930) Children's why questions (Ed. S. Isaacs). *Intellectual Growth in Young Children* içinde (s. 291-349). London: George Roudedge & Sons.
- León, J. M. (2015). A baseline study of strategies to promote critical thinking in the preschool classroom. *GIST Education and Learning Research Journal*, (10), 113-127.
- Lone, J. M. (2017). *Filozof çocuk*. İstanbul: Solo Unitas.
- Matthews, G. B. (2010). Çocukluk felsefesi. (E. Çakmak, Çev.). İstanbul: Gendaş Kültür.
- McCall, C. C. (2017). *Düşünmeyi dönüştürmek* (Çev. Ed: K. Gülenç & N. P. Boyacı). Ankara: Nobel.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Miles, B. M., & Huberman, A.M., (1994). *Qualitative data analysis: An expanded source book*. London: SAGE.
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal araştırma yöntemleri* (I-II. Cilt). (Çev: S. Özge). Ankara: Yayınodası.
- Piaget, J. (2007). *Çocukta dil ve düşünme* (Çev: S. E. Siyavuşgil). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Piaget, J. (2010). *Çocuğun gözüyle dünya* (Çev: İ. Yerguz). Ankara: Dost.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun yokoluşu* (Çev: K. İnal.). Ankara: İmge.
- Şahhüseyinoğlu, D. (2010). Children as researchers: a report from 6-year-old Turkish students 'science' classroom. *Procedia-Social and Behavioral Science*, 2(2), 5152-5156.
- Şahin Zeteroğlu, E. (2018). Yanyana bulunmaması gereken iki kavram: Çocuk ve Ölüm. (Ed. P. Bayhan, & İ. Artan) *Sağlık Kuruluşlarında Çocuk* içinde (s. 98-116). Ankara: Hedef.
- Şirin, M. R. (2011). *Çocuk hakları ve medya*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Sternberg, R. J. (1994). Answering questions and questioning answers: Guiding children to intellectual excellence. *The Phi Delta Kappan*, 76(2), 136-138.
- Stiekel, B. (2019). *Çocuklar soruyor, Nobel'liler cevaphyor* (Çev: E. Günçe). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tizard, B. Hughes, M. Carmichael, H., & Pinkerton, G. (1983). Children's questions and adults' answers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 24(2), 269-281.

- Tough, J (1976). *Listening to children talking*. London: Ward Lock Educational.
- Trawick-Swith, J. (2018). *Erken çocukluk döneminde gelişim: Çok kültürlü bir bakış açısı*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Wartenberg, T. E. (2018). Küçük çocuklar için büyük fikirler. (S. Kurtar ve K. Gülen, Çev.). Bursa: Sentez Yayıncılık.

Strategic Research Academy ©

© Copyright of Journal of Current Researches on Social Science is the property of Strategic Research Academy and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.